

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Hans Freiherr von Campenhausen, Die Entstehung der christlichen Bibel. (Beiträge zur historischen Theologie, 39). J. C. B. Mohr, Tübingen 1968 s. 393.

1. Πρὸ ἐτῶν ἐλάβομεν τὸ λαν φιλοφρόνως ὑπὸ τοῦ ἐν Heidelberg διακεκριμένου καθηγητοῦ ἀποσταλὲν ἡμῖν ἀνωτέρω σημειούμενον ἔργον. Ἀμέλεια, ὀφειλομένη καὶ εἰς τὸ πολυάσχολον ἡμῶν, καθυστέρησε τὴν ὀφειλομένην περὶ τοῦ ἔργου κρίσιν. Ὅτι πρόκειται περὶ ἐξαιρέτου συμβολῆς εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας καὶ ἀποτελέσεως τοῦ Κανόνος τῆς Βίβλου, περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν. Εἶναι διεθνῶς γνωστὴ ἡ ἐν παντὶ πρωτότυπος καὶ ἔστιν ὅτε, ῥηξικέλευθος συγγραφικὴ παραγωγή τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ. Ὁ σ. δηλοῖ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὅτι δὲν εἶναι πρόθεσις αὐτοῦ ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Κανόνος τῆς Βίβλου, περὶ τὴν ὁποίαν εἰδικοὶ ἐπιστήμονες ἔχουν ἤδη προσφέρει τὸ ἄριστον. Τὸν σ. ἐνδιαφέρει, καθὸ ἐκκλησιαστικο-ἱστορικόν, ἡ ἱστορικὴ διαδικασία τῆς ἀποτελέσεως τοῦ Κανόνος ὡς τοιαύτη, τὸ πρόβλημα τοῦ χριστιανικοῦ Κανόνος, αἱ κινήσεις καὶ αἱ ἀντιθέσεις διαφόρων παραγόντων καὶ τέλος τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρμηνειῶν, διασαφήσεων καὶ συμβιβασμῶν καὶ τὸ καθόλου θεολογικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐπεκράτησε διὰ τὴν ἀποτελέσειν τοῦ Κανόνος.

2. Ἡ ἀπλὴ παράθεσις τῶν περιεχομένων εἶναι καὶ ἐνδεικτικὴ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου. Τὸ ὅλον διάγραμμα ἐμπεριλαμβάνει ἑπτὰ ἐν ὄλῳ κεφάλαια, κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειράν: I. κε φ.: Ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Νόμος ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ παραδόσει: Ἡ Π.Δ. καὶ ἡ εἰς Χριστὸν πίστις. Ὁ Ἰουδαϊκὸς Κανὼν. Ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Νόμος, ἐν τῇ πηγῇ τῶν Λογίων, παρὰ τῷ Μάρκῳ, τῷ Ματθαίῳ καὶ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανοῖς. II. κε φ.: Νόμος καὶ Γραφὴ παρὰ τῇ ἐξ ἔθνῶν χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ πρώτου αἰ.: Ἡ κατάστασις καὶ τὸ πρόβλημα. Νόμος καὶ Γραφὴ παρὰ τῷ Παύλῳ, παρὰ τῷ Λουκᾷ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ἰωάννου. III. κε φ.: Ἡ κρίσις τοῦ Κανόνος τῆς Π.Δ. κατὰ τὸν τρίτον αἰ.: Ἡ χρῆσις τῆς Γραφῆς ὑπὸ τῶν ἐξ ἔθνῶν χριστιανῶν: Ἐν τῇ Α' Ἐπιστολῇ Κλήμεντος Ῥώμης. Ἐν τῇ πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολῇ, ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Βαρνάβα. Ἡ ἀρχομένη κρίσις τῆς Π.Δ. (Ἰγνάτιος). Ἡ στάσις τῆς Γνώσεως. Ὁ Πτολεμαῖος πρὸς Φλώραν. Ἡ καθολικὴ θέσις τοῦ Ἰουστίνου. IV. κε φ.: Ἡ προϊστορία τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ.: Ἐρωτήματα. Ἡ Παράδοσις παρὰ τῷ Παύλῳ. Ἡ μετὰ τὸν Παῦλον ἐξέλιξις. Ὁ Λουκᾷς. Ὁ Παπίας. Ἡ Εὐαγγελικὴ Παράδοσις παρὰ τοῖς Γνωστικοῖς. Ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ κύρος τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. — V. κε φ.: Ἡ προέλευσις τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ.: Ἡ θέσις τῆς ἐκβάσεως. Ὁ νέος Κανὼν τοῦ Μαρκίανου. Ἡ ἀντιμαρκιαντικὴ ἀντίδρασις. Ὁ Κανὼν τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων. Αἱ Ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου. Ὁ Ἐιρηναῖος. Ἡ ἀνεοδιαθηκικὴ ἀπόδειξις τῆς Γραφῆς. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Κ.Δ. — VI. κε φ.: Τὰ ὄρια τοῦ Κανόνος τῆς Κ.Δ.: Διόγκωσις τῶν ἀνεοδιαθηκικῶν συγγραμμάτων: Εὐαγγέλια, Ἐπιστολαί, Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Ἀποκαλύψεις. Ὁ Μοντανισμὸς. Ἡ ἀντιμοντανιστικὴ ἀντίδρασις. Ὁ Γάιος Ῥώμης. Ὁ Κανὼν τοῦ Muratori. Αἱ ἐκφράσεις περὶ τῆς Κ.Δ. — VII. κε φ.: Ὁ νέος Κανὼν ἐν τῇ μετὰ τὸν Ἐιρηναῖον Θεολογίᾳ καὶ παρὰ τῷ Ὀριγένηϊ: Γενικά. Ἰππόλυτος. Τερτυλλιανός. Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς. Ὀριγένης. — Ἐπίμετρον: Ἡ χριστιανικὴ Βίβλος περὶ τὸ 200. Ἡ Βίβλος ὡς βιβλίον Χριστοῦ. Γραφὴ καὶ Παράδοσις. Ἡ οὐσία τῆς βι-

βλικῆς αὐθεντίας. Ἡ ἀναγνώρισις ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδέα τῆς ἐμπνεύσεως. Ἡ νεώτερα κριτικὴ καὶ ὁ Κανὼν. Ἀκολουθοῦν πίνακες ἀρχαίων συγγραφέων καὶ πηγῶν, ὡς καὶ νέων συγγραφέων.

3. Ὁ μέλλον νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τὸ ἔργον τοῦτο, πρέπει ν' ἀναζητήσῃ νὰ μελετήσῃ προηγουμένως καὶ ἕτερον σχετικὸν ἔργον τοῦ αὐτοῦ σ.: «Die Entstehung des N.T.» (Heidelberger Jahrbücher 7 (1963)). Ἐκεῖ ὁ σ. διετύπωσε τὸ πρῶτον τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Μαρκίων, «ὁ πλέον φανατικὸς ἀντίπαλός τῆς Π.Δ., συνέταξε τὸν πρῶτον χριστιανικὸν Κανόνα, καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὑπῆρξε τοσοῦτον αὐστηρὸς περὶ τῆς θέσεως τῆς Π.Δ., ἀποκλείσας πάσας τὰς μέχρι τότε ληφθείσας ὑπ' ὄψιν χριστιανικὰς παραδόσεις πρὸς ἀξιολόγησιν τῆς Π.Δ.». Ἄλλ' εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡ Π.Δ., συνεχίζει ὁ σ. (σ. 7 ἐν τῷ ἀνωτέρω ἔργῳ του); καὶ ἡ ἐλευθέρη παράδοσις τοῦ κειμένου δὲν κατέστη δυνατὸν ν' ἀναιρέσῃ τὸν ἰσχυρισμὸν, καθ' ὃν ὁ μαρκιωνιτικὸς χριστιανισμὸς εἶχε δῆθεν ἀνανεώσει καὶ ἐγγράφως ἐξασφαλίσῃ τὸ ἀρχικὸν Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου. Κατὰ τὸ δευτέρον ὁμῶς ἡμῖς τοῦ δευτέρου αἰ. ἡ ἐξέλιξις τοῦ Κανόνος ἤχηθ' προοδευτικῶς εἰς τελείαν στερέωσιν τοῦ γνησίου Κανόνος τῆς Κ.Δ.

4. Τὴν μετὰ πεποιθήσεως ἐκφραζομένην γνώμην του ταύτην ὁ σ. αἰτιολογεῖ διὰ τῆς μετὰ χεῖρας ἐπιμελῶς ἐκπονηθείσης μονογραφίας. Ὁ σ. ὀρθῶς ἐξαιρεῖ ἐν τέλει τοῦ ἔργου του, ὅτι ἡ αὐθεντία τῆς Βίβλου στηρίζεται ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι πῶτος ἀποδίδει τὰς ὑπὸ τῶν Προφητῶν περὶ Χριστοῦ Προφητείας, ὡς καὶ τὴν ἀποστολικὴν μαρτυρίαν. Ἄξια ἰδιαιτέρως παρατηρήσεως εἶναι τὰ ἐκτιθέμενα ὑπὸ τοῦ σ. περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐκ τῆς Γραφῆς Ἀναγνώσμάτων ἐν τῇ Θεῷ Λειτουργίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱεραῖς Ἀκολουθίαις, ὡς καὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησαν τὰ λειτουργικὰ ἐκ τῆς Ἀγ. Γραφῆς Ἀναγνώσματα πρὸς ἔξαρσιν τῆς αὐθεντίας τῆς Βίβλου.

Ὁ μελετητὴς τοῦ ἔργου διαπιστώνει τὸν ἐμπειρότατον ἐρευνητὴν τῶν πηγῶν καὶ τὴν βαθεῖαν κρίσιν ἐν τῇ ἀναζητήσει ὀρθῆς λύσεως τῶν πολλαχού ἐμφανιζομένων προβλημάτων.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Hans Frhr. v. Campenhausen, Das Bekenntnis im Urchristentum. Sonderdruck aus der ZNW und die Kunde der älteren Kirche. 63. Band 1972 Heft 3/4, S. 210-253.

Ἡ μελέτη αὕτη διερευνᾷ τὰς ἐπικρατούσας ἀντιλήψεις ἐπὶ τῆς ἐνοίας καὶ ἐρμηνείας τῶν ὁμολογιῶν πίστεως, εἰς τὰς ὁποίας ὁ σ. διατηρεῖ τὰς ἐπιφυλάξεις του. Ἀναφερόμενος εἰς τὸν τύπον ὁμολογίας πίστεως τοῦ ἀποστόλου Παύλου περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (Α' Κορ. 15, 3 κ.ε.) ὑποστηρίζει ὅτι δὲν πρέπει οὗτος νὰ θεωρηθῇ ὡς μοναδικὸς τύπος ὁμολογίας πίστεως. Πρὸς ἀπόδειξιν καὶ ἐρμηνείαν τῆς ὀρθῆς πίστεως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου ὁ σ. ἀκολουθεῖ συνειδητῶς τὴν ἰδίαν ἱστορικὴν πορείαν «τῆς ὁμολογίας» τῶν χριστιανῶν τῆς πρώτης ἐποχῆς, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθῶν αἰ. ἀληθεῖς χριστολογικαὶ «ὁμολογίαι» τῶν χριστιανῶν μέχρι τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας ἐκ τῶν ὁμολογιῶν τῶν Δοκητῶν ἢ ἄλλων αἰρετικῶν.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Endre v. Ivanka, Liturgisches und betrachtendes Gebet. Gedankenführung und meditativer Charakter byzantischer liturgischer Texte. (Christliche Innerlichkeit, Jahrg. 7, Heft 5 (1972) 28/33.

Σύντομον καὶ περιεκτικόν, ἀλλὰ πλούσιον εἰς διδάγματα τὸ ἄρθρον τοῦ γνωστοῦ

βυζαντινολόγου καθηγητοῦ ἐν Βιέννῃ Endre v. Ivanka. Ἀποτελεῖ συμβολὴν τὸ ἀρθροῖδιον ἐξετάσεως καὶ διερμηνεύσεως τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔμνων, οὐ μόνον ἀπὸ φιλολογικο-κριτικῆς ἀπόψεως — μετρικῆς — ρυθμικῆς, γλωσσικῆς — λογοτεχνικῆς καὶ μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπόψεως ἐσωτερικῆς ἐκφράσεως ἰδεῶν, ἰδίᾳ τῶν Εἰρμῶν. Αὕτη δὲ καὶ προσδίδει εἰς τὰ βυζαντινὰ λειτουργικὰ κείμενα ἐντελῶς ἰδιαιτερον χαρακτῆρα ἐξαιρέτου θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς δομῆς. Τὰ παραδείγματα εἰλημμένα ἐκ τῆς Ἀνθολογίας τοῦ Χρ. Παράνικα.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Garnegie Samuel Galian, Cyril Lucaris: The Patriarch who failed. Journal of Ecumenical Studies, vol. X No. 2 (1973). Temple University. The Westminster Press, pp. 319-334.

Ὁ σ. παρουσιάζει τὸν Κύριλλον Λουκάριν εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν τῆς μεγάλης προσπάθειας αὐτοῦ πρὸς διατύπωσιν τῶν ἀρθρων τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμενικοῦ τύπου ὁμολογίας διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ σ. τῆς μελέτης ταύτης εἶναι πρεσβυτεριανός (καλβινιστής) καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι εὐνοϊκὴ ἡ κρίσις αὐτοῦ περὶ τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη διαίρεται εἰς τρία μέρη: Ἐν τῷ Α' μέρει ὁ σ. ἐξετάζει τὸν βίον, τὴν ἐποχὴν καὶ τὴν πολιτικὴν δρᾶσιν τοῦ Λουκάρεως ὡς πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Καίρου καὶ Κων/πόλεως. Ἐπίσης ὑποδεικνύει τοὺς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι ἐπέδρασαν εἰς τὴν πτώσιν αὐτοῦ.

Τὸ Β' μέρος ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Λουκάρεως διατυπωθεῖσαν ὁμολογίαν πίστεως. Ἀπαριθμοῦνται τὰ ἄρθρα τῆς ὁμολογίας καὶ ἐρμηνεύονται ἐκ τῶν συμφραζομένων, δίδεται δὲ ἰδιαιτέρα ἐμφασις εἰς τὰ ἀμφισβητούμενα σημεῖα τῆς ὁμολογίας ταύτης.

Τὸ Γ' μέρος περιέχει τρία συμπεράσματα, συγχρόνως ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τῆς ὁμολογίας ταύτης διὰ τὴν τυχὸν σύνταξιν συγχρόνων ὁμολογιῶν πίστεως. Ὁ σ. διατυπώνει πρῶτον τὸ ἐρώτημα, πῶς δύναται νὰ διαφυλαχθῇ ἡ ὑπόστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεων. Ἀκολουθῶς ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι τὸ κείμενον τῆς ὁμολογίας θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρηται εἰς τὰς ἐκάστοτε συνθήκας ζωῆς καὶ νὰ δεικνύη βαθεῖαν ἀντίληψιν πρὸς αὐτάς. Τέλος θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητον ἢ ἀναπόφευκτον χρέος εἰς ἕκαστον χριστιανὸν νὰ μελετήσῃ καλῶς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν πίστεως διὰ νὰ ἐξηγῶσιν πιστῶν καὶ νὰ δυνῆθῃ νὰ ζῆσῃ ὡς ἀπεύθυνον μέλος τῆς Ἐκκλησίας.

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Byzantinistik der Universität Wien. Hermann Böhlau, Wien 1972 (Band 21, Festschrift für Otto Demus), σσ. VIII+316.

Εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον, τὸν ὁποῖον ἐπεμελήθη καὶ προλόγῃ ὁ βυζαντινολόγος Herbert Hunger (σ. VII-VIII), δημοσιεύονται αἱ ἐξῆς μελέται: 1. Otto Demus — ἡ βιβλιογραφία τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ περὶ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας τῆς τέχνης — συνταχθεῖσα ὑπὸ τῆς Karoline Kreidle-Papadopoulou (1-6). 2. Alice Bank, Ἡ ἐν μαρμαρῷ ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ ἁγίου Λουκά τοῦ Εὐαγγελιστοῦ (7-12 — ἀγγλ.). 3. John Beckwith, Ἐν βυζαντινῶν κρυστάλλων καὶ ἐν μικρῶν χρυσοῦν. (μετὰ τριῶν πινάκων), (13-16—ἀγγλ.). 4. Hans Beltzig, Περὶ τοῦ Palatina - Ψαλτηρίου τοῦ ἐπ' αἰ. Ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου ἐνὸς βυζαντινοῦ εἰκονογράφου. (μετὰ δύο πινάκων καὶ σχεδίων

- ἐν τῷ κειμένῳ), (17-38 — γερμαν.). 5. Beat Brenk, Μία σαρκοφάγος τῆς τελευταίας ἐποχῆς τῆς ἀρχαιότητος ἐν Θεσσαλονίκῃ (μετὰ δύο πινάκων καὶ δύο σχεδίων ἐν τῷ κειμένῳ), (39-46 — γερμαν.). 6. Hugo Buchthal, Εἰκονογραφῆσεις ἐκ τοῦ Scriptorium τῆς πρώτης ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων (μετὰ ἑπτὰ πινάκων (47-56 — ἀγγλ.). 7. Helmut Buschhausen, Ἡ ἐρμηνεὶα τοῦ ἀρχικοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Ιουστινιανείου ἐκκλησίας ἐν Μοφουεστία (μετὰ δύο πινάκων), (57-72 — γερμαν.). 9. Manolis Chatzidakis, Μία ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῆς Μεγάλῃς Λαύρας (μετὰ ἕξ πινάκων), (73-82 — γαλλ.). 8. Friedrich W. Deichmann, Πλαίσια κασσετίας (μετὰ δύο πινάκων καὶ ἑνὸς σχεδίου ἐν τῷ κειμένῳ), (83-108 — γερμαν.). 10. Sirarpie Der Nersessian, Ἐρευναὶ ἐπὶ τῶν μικρογραφιῶν τοῦ Parisianus graecus 74 (μετὰ πέντε πινάκων), (109-118 — γαλλ.). 11. George Galavaris, «Χριστὸς ὁ Βασιλεὺς». Μία μικρογραφία εἰς Βυζαντινὸν Εὐαγγέλιον καὶ ἡ σημασία αὐτῆς (μετὰ δύο πινάκων), (119-124 — ἀγγλ.). 12. André Grabar, Εἰς κύκλος τῶν χριστιανικῶν ἀπρωτευοῦσῶν ἐν τῇ τέχνῃ τῆς Μολδουλίας τοῦ 13. αἰ. (μετὰ δύο πινάκων (125-130 — γαλλ.). 13. Herbert Hunger, Μάρκος Βάθας, εἰς ἑλλην ζωγράφος τοῦ Cinquecento ἐν Βενετία (μετὰ τεσσάρων πινάκων), (131-138—γερμαν.). 14. Irmgard Hutter, Παλαιολογικαὶ ἐπιζωγραφῆσεις εἰς τὴν Ὀκτάτευχον Vaticanus graecus 747 (μετὰ δύο πινάκων), (139-148 — γερμαν.). 15. Ernst Kitzinger, Ἡ πρώτη ψηφιδωτὴ διακόσμηση τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τοῦ Σαλέρνο (μετὰ ἕξ πινάκων), (149-162 — ἀγγλ.). 16. Jacqueline Lafontaine Dosogne, Ἡ ἐπὶ βράχου κτισμένη ἐκκλησία ἡ ἐπονομαζομένη Eski Baş Kilisesi καὶ ἡ θέσις τῆς Παρθένου εἰς τὰς καππαδοκίαν ἀψιδὰς (μετὰ τεσσάρων πινάκων), (163-178 — γαλλ.). 17. Viktor Lazarev, Τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ παλαιὰ ρωσικὴ τέχνη (μετὰ τεσσάρων πινάκων καὶ ἑνὸς σχεδίου ἐν τῷ κειμένῳ), (179-188 — γερμαν.). 18. Cyril Mango, Ἡ ἐκκλησία τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου εἰς τὴν Κων/πολιν καὶ ἡ διατηρηθεῖσα παράδοσις τῶν ὀκταγώνων πάλαιων ἐκκλησιῶν (189-194—ἀγγλ.). 19. Arthur H. S. Megaw, Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ φόντου εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Lagoudera (μετὰ τεσσάρων πινάκων), (195-202 — ἀγγλ.). 20. Petar Miličković - Pepek, Δύο εἰκόνες νεώστι ἀνακαλυφθεῖσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν (μετὰ δύο πινάκων), (203-208 — γαλλ.). 21. Anastasio K. Orlandos, Εἰς μεταβυζαντινὸς τύπος στοῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος (μετὰ τεσσάρων πινάκων καὶ ὀκτὼ σχεδίων ἐν τῷ κειμένῳ), (209-222—γερμαν.). 22. Nicolo Rasmo, Νέαι σύμβολα εἰς τὴν ρωμανικὴν τοιχογραφίαν ἐν Vinschgau (μετὰ τεσσάρων πινάκων), (223-228 — γερμαν.). 23. Marc'ell Restle, Τὸ σύστημα διακοσμήσεως εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ Βαπτιστηρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας (μετὰ δύο πινάκων), (229-240 — γερμαν.). 24. Thor Sevcenko, Περὶ Παντολέοντος τοῦ Ζωγράφου (μεθ' ἑνὸς πίνακος), (241-250 — ἀγγλ.). 25. Karl M. Swoboda, Ἡ μετάληψις τῶν Ἀποστόλων εἰς εἰκόνας τοῦ Tintoretto (μετὰ πέντε πινάκων), (251--268 — γερμαν.). 26. David Talbot Rice, Κυπριακὴ εἰκόνη μετὰ φόντου πλάστικοῦ ἀναγλύφου (μετὰ ἕξ πινάκων), (269-278 — ἀγγλ.). 27. Kurt Weitzmann, Τέσσαρες εἰκόνες ἐν τῷ Ὄρει Σινῶ. Νέαι ἀποφῆς εἰς τὴν τέχνην τῶν Σταυροφόρων (μετὰ ἕξ πινάκων), (279-294 — ἀγγλ.). 28. Klaus Wessel, Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Sveti Petar ἐν Bijelo Polje (μετὰ δύο πινάκων), (295-306 — γερμαν.). — Ἐπισυνάπτονται τρεῖς πίνακες: α) ἀπεικονίσεων, β) σχεδίων τοῦ κειμένου καὶ γ) συντομογραφίων.

Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik, herausgegeben von A.M. Hakkert und Peter Wirth, Band III, Festschrift Franz Dölger. Amsterdam, 1968, σσ. 336.

Ὁ παρὼν τόμος εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸν ἀείμνηστον κορυφαῖον ἱστοριοδίφην τῆς βυζαντινολογίας Franz Dölger περιέχει, δὲ τὰς ἐξῆς μελέτας: 1. M. V. Anastos, Τὸ κατὰ τῶν εἰκόνων διπτάκιμα τοῦ Λέοντος Γ' κατὰ τὰ ἔτη 726-27 καὶ αἱ ἰταλο-βυζαντινὰ σχέσεις μεταξύ τῶν ἐτῶν 226 καὶ 730. (5-41—ἀγγλ.). 2. D. Angelon, Τινὰ περὶ τῶν πολιτικο-νομικῶν σχέσεων μεταξύ τῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ Βυζαντίου (42-50 — γερμαν.). 3. G. G. Arnakis, Τοῦ Everett Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως 1821-1823 (51-55 — ἀγγλ.). 4. R. Bauerreiss, Περὶ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ ὀνομαζομένου «Ἑλληνικοῦ Σταυροῦ» (56-72—γερμαν.). 5. A. Böhlig, Περὶ τοῦ κειμένου τῶν Παρομιῶν Σολομῶντος τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως (73-79—γερμαν.). 6. G. Cankov-Petkova, Ὁ πρῶτος πόλεμος μεταξύ Βουλγαρίας καὶ Βυζαντίου ἐπὶ τοῦ Συμεῶν καὶ ἡ ἐπανάληψις τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξύ Βουλγαρίας καὶ Κων/πόλεως (80-113—γερμαν.). 7. J. L. van Dieën, Ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ὀμιλίας τοῦ Γεωργίου Τορνίκου πρὸς τὸν Ἰσαὰκ Β' Ἀγγελον (114-116 γερμαν.). 8. F. Dirimtekin, Leylek Kale ἐν βυζαντινῶν ὕδρογειῶν 60 χιλ. βορειο-δυτικῶς τῆς Κων/πόλεως (117-119 — γάλλ.). 9. J. Gill, S. J., Ὁμολογία πίστεως τοῦ Μεγάλου Χαρτοφύλακος Μιχαὴλ Βαλαμῶντος (120-128 — ἀγγλ.). 10. F. Giunta, Ὑπόμνημα τῶν χρονικῶν τοῦ Ambrosian Gr. 196 (129-133—ἰταλ.). 11. S. G. Kapsomenos, Περὶ τῆς συσσωρεύσεως συνωνύμων λέξεων εἰς τὴν μεταγενεστέρην ἑλληνικὴν δημοτικὴν (134-140—γερμαν.). 12. E. Kriaras, Κριτικαὶ καὶ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὸ κείμενον βυζαντινοῦ βιβλίου ἀριθμητικῆς τοῦ ἱε' αἰῶνος (141-156 — γερμαν.). 13. G. G. Litavrin, Κεκχυμένος καὶ Μιχαὴλ Ψέλλος περὶ τοῦ Βἄρδα τοῦ σκληροῦ (ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς αὐθεντίας τοῦ «στρατηγικοῦ» τοῦ Κεκχυμένου), (157-164 — ρωσσ.). 14. A. Lumpe, Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ Ἡγησίππου (165-167 — γερμαν.). 15. N. Pigulevskaia, Μία βυζαντινὴ Ὀικωμῆχος εἰς-συριακὴν μετάφρασιν (Byzantino-syriaca II.), (168-172 — γερμαν.). 16. D. Sagramis, Ἡ ἀποστολὴ τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν ἑλληνο-ἁρθόδουζον Ἐκκλησίαν (173-181—γερμαν.). 17. D. Tabachovitz, Ὡς πρὸς τὴν γλώσσου τοῦ ψευδο-λουκιανοῦ διαλόγου Φιλοπατρῆς (182-184 — γερμαν.). 18. B. Takakis, Ὁ Φώτιος ὡς φιλόσοφος (185-190—ἑλλην.). 19. Z. N. Tsirpanlis, Φιλικὲς σχέσεις τῶν Ἰπποτῶν τῆς Ῥόδου μετὰ τοὺς Τούρκους κατὰ τὸν 15ον αἰ. (191-209 — ἑλλην.). 20. G. Vismara, Ἡ σχέσις τῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τοῦ ἐμιράτου τῶν Σελτζούκων (Τούρκων) κατὰ τὸν 14ον αἰ. (210-221—ἰταλ.). 21. K. Vogel, Τὸ ζήτημα τῆς λογικῆς εἰς τὰ μαθηματικά ἐν Βυζαντίῳ. (222-228 — γερμαν.). 22. S. Vryonis, Δύο νομισματικὰ εἶδη ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Thomas Whittemore (229-234 — ἀγγλ.). 23. K. Wessell, Ὁ βυζαντινὸς πίναξ ἐκ σμάλτου εἰς τὸ πλούσιον παρεκκλήσιον τῆς ἐν Μονάχω Ἐδρας (235-245 — γερμαν.). 24. P. Wirth, Ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τέλους τῆς ὀμιλίας (Μαχρίῶν) τοῦ Ἀντωνίου Στουδίτου (246-247). 25. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Μκνουήλ Καραντηνός, ὁ νοθευτὴς (τῶν ἔργων) Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. (248-250 — γερμαν.). 26. Τοῦ αὐτοῦ, Ὡς πρὸς τὴν ἀσιατικὴν τοπωνύμιαν εἰς τὸ ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Κινάμου. (251-253 — γερμαν.). 27. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Λέων Στόππης ἢ Στυππειώτης; (254-255 — γερμαν.). 28. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐν παρεγνωρισμένῳ Nomen gentile τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ Λασκαριδῶν (256-259 — γερμαν.). 29. Τοῦ αὐτοῦ, Ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν συνόδων κατὰ τοῦ Σωτηρίου Παντευγενοῦς τοῦ ἔτους 1157. Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τοῦ «Ἀπολογητικοῦ» τοῦ Παντευγενοῦς (260-261 — γερμαν.). 30. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐκθεσις ἐρευνῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὰ ἔτη 1945-1967. (262-336 — γερμαν.).

ΚΩΝ. Γ. ΜΠΙΟΝΗΣ

Sir John Lawrence. *Russians Observed*. Hodder and Stoughton, London 1969.

A delightful and highly enjoyable book written by a man who has observed the Russian people intermittently for over three decades. Sir John Lawrence served as press attaché to the British Embassy in Moscow where he also edited the *Britansky Soyuznik* during the War years. He has repeatedly revisited Russia in subsequent years.

The author shows an intimate knowledge of the Russian people, their mind, their soul, their feelings, their traditions. These he strongly participates in and puts forth with keen insight and with much love and affection. Consequently, the book takes on a personal character. Written from eye level and based upon diary entries, it conveys those impressions which a non-Russian and a non-Orthodox gets from his contacts with the Russian people. As such, they differ considerably from those impressions one usually gets from history books and sociologies, and the author very often « sees things that are only seen by an observant stranger, being too familiar to be noticed by the natives » (p. 122).

A great deal — perhaps the greater part — of the book is devoted to religion in the Soviet Union and for this reason alone makes interesting reading for theologians. Of particular interest are the chapters: «Monasteries and Pilgrimages», «The Baptists — A Working-class Movement», «Pskov», «Attitudes to Death», «Attitudes to Religion», «How do Believers Stand» (a good comparison between Eastern and Western liturgies and spirituality), «The Rumanian Excursion» and «Signs of the Times». These chapters especially focus upon religion in Russia and are written with open-mindedness and sympathy. One particularly notes such interesting statements and remarks as:

«In Russia, religion is tied up with Patriotism in a way that is both good and bad. Even atheists are sure that the Russian Orthodox Church is the best Church» (p. 44).

«The Russian Baptists are, however, a purely working-class movement, if for this purpose one may include the peasants in the working classes» (p. 61).

«By the middle of the nineteen-sixties a part of the intelligentsia began to show a passionate interest in religious answers to the ultimate questions of life. This was a turning to Orthodox values, rather than to the Orthodox Church... The 'Czech events' and the accompanying tendency to re-Stalinise have made the progress of free inquiry take less obvious forms but the links between a section of the intelligentsia and the Orthodox Church are now too strong to be broken» (p. 125).

«Yet when all is said and done, most Russians are proud of their society, and there are good reason for this. From old Russia they inherited a psychology of solidarity and cooperation that goes deep into the Orthodox past» (p. 191).

«In the old days it was Autocracy, Narodnost (the quality of belonging to the Russian people) and Orthodoxy. So it was and so it will be again» (p. 182).

«So looking ahead boldly, and perhaps rashly, to the time when the present ideology will be not only dead but also buried, it is possible to imagine the Russian Orthodox Church becoming once more the effective unifying force of Russian Society» (p. 184).

The author displays a good knowledge of the Orthodox Church, though at times certain slips betray his Anglican affiliation. Thus for an Orthodox there is

nothing «surprising» about the seventeenth century icon of «Christ with wings» which draws the author's attention in the Orthodox Church of Brasov. Obviously this is either an icon of St. John the Forerunner, whom the author may have mistaken for Christ, or an icon of Christ as the Angel of Great Counsel. Both figures are universally depicted in the Byzantine tradition as angels, consequently with wings.

The author tells of his preaching in various Baptist congregations in the Soviet Union and even describes his receiving Confession and Holy Communion in the Russian Orthodox Church—something most unusual, and highly irregular, since the Sacraments in the Orthodox Church are administered only to Orthodox Christians.

Summing it up in a few words: A highly enjoyable and enlightening as well as revealing book well worth reading.

Rev. STEPHEN AVRAMIDES

Archiv für Liturgiewissenschaften. Herausgegeben von Dr. Emmanuel V. Severus OSB, tom. XIV. Verlag Friedrich Pusket, Regensburg 1972, S. 584.

Vorliegender, Dr. Friedr. Pusket sen., dem Regensburger Verleger liturgischer Bücher der Kath. Kirche, gewidmeter Band enthält 5 Aufsätze, 1 Miscelle, den Literaturbericht, Abkürzungen häufig zitierter Zeitschriften, und Sammelwerke sowie 16 Register. Die Aufsätze sind: 1. Jean Deschusses, OSB, Les messes d'Alcuin (7-13); 2) Leo Eizenhöfer, OSB, Über die Abhängigkeit der jungeliasianischen und ambrosianischen Vetus-Präfatation von der Agnes-Präfatation des Missale Gothicum (42-55); 3) besondere Aufmerksamkeit verdient der Beitrag von Egon Färber MSF, Der Ort der Taufspendung in nichtkatholischen Kirchen (56-70), da er auf Grund theologischer Konzeptionen interessante Aufschlüsse vermittelt über den Ort der Taufe der Kirchen der Reformation, als da sind: (1) «Der Ort der Taufspendung in lutherisch-evangelischen Kirchen» (56-62); (2) «Das besondere Anliegen der reformierten Kirche (63-65), «Der Ort für den Taufbrunnen in anglikanischen Kirchen (65-67). Im vierten Teil werden jedoch «Die Taufbecken in den Gottesdiensträumen der Ostkirchen» behandelt (67-70). Viertens schreibt John Hennig über «Grundzüge der martyrologischen Tradition Irlands» (71-97), und, fünftens, Hermann Reifenberg über «Sakramentsgottesdienst als aussagefähiges und verstehbares Symbol. Zur Phänomenologie und gestuften Wertigkeit primärer und sekundärer liturgischer Elemente» (99-138): Dabei wird unterschieden zwischen «Kerngeschehen», «Kernhandlung» und «Interpretation» (100/1). Es wird ausführlichst über das sakramentale Leben der Katholischen Kirche nach Ausdrucksform und Wesensinhalt in heutiger Zeit gehandelt, und der V. behandelt das gesamte Thema unter seiner am Schluss angeführten These (138): «Da die Liturgie Menschen dienen soll, die Veränderungen unterworfen sind bzw. der Vollendung zustreben, muss sie sich stets wach zeigen und auf der Suche befinden. Gottesdienstgestaltung wird aber nicht auf dem Weg zu einer zeitüberdauernden Idealform sein können, sondern vermag jeweils nur Grenzwerte zu gewinnen (Liturgie muss den drei Geisteskräften des Menschen Denken, Fühlen und Wollen Rechnung tragen)». Beachtung verdient auch die Miscelle von Peter Franke «Zur Frage der frühchristlichen liturgischen Mahlzeiten in Aquileia» (139-155). Der V. greift das behandelte Thema der liturgischen Nutzung der Doppelkirche zu Aquileia auf.

MARTIN JORDAN

A Theological Book List, 1971, in Five Sections, English A. Marcus Ward, pp. XXIII-128. French J.—J. von Allmen; pp. V-17. German Hans Chr. Deppe, pp. VII-36. Portuguese Aharon Sapsezian, pp. VII-29. Spanish J. Miguez Bonino, pp. IX-21 (the whole pp. 282), London: The Theological Education Fund, 1971.

Καὶ ἄλλοτε εἶχον τὴν εὐκαιρίαν δις ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς «Θεολογίας» (35 (1964) 682-3. 39 (1968) 489-490) νὰ ἀσχοληθῶ μετὰ τὰς προηγουμένας ἐκδόσεις τοῦ θεολογικοῦ τούτου καταλόγου (1960, 1963, 1968). Ὁ παρὼν κατάλογος (1971) συνεχίζει χρονικῶς τὴν πρᾶθεον θεολογικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔργων εἰς πέντε γλώσσας, ἀγγλικήν, γαλλικὴν, γερμανικὴν, πορτογαλικὴν καὶ ἰσπανικὴν, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1970. Κατὰ τὸν ἐπιμεληθῆντα τῆς ἐκδόσεως τοῦ τόμου, «οὗτος πιθανῶς νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος θεολογικὸς κατάλογος, ὁ ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ Ταμείου τῆς Θεολογικῆς Ἐκπαιδεύσεως παρομοίου ὄγκου καὶ σχήματος» (ἀγγλ. τμήμα, σ. V). Πάντως χρησιμωτάτη ἀπεδείχθη διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μετὰ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς ἀνά τὸν κόσμον θεολογικὰς σχολὰς ἢ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοῦ 1960 ἕως ἐξῆς ἐμφάνισις τῶν ὡς ἄνω καταλόγων, τῶν ὁποίων ἢ ἐκδοσις καλὸν θὰ εἶναι νὰ συνεχισθῇ ὑπὸ μίαν ἢ ἄλλην μορφήν. Ἀπὸ πλευρᾶς μεθοδολογικῆς, ὁ παρὼν κατάλογος ἀκολουθεῖ τὸν τελευταῖον (1968), μετὰ μόνην τὴν διαφορὰν διὰ τὸ ἀγγλικὸν κείμενον τῆς ἐμφανίσεως ἐνὸς πίνακος τῶν ἐπανεκδοθέντων ὑπὸ μορφήν χαρτοδύτου βιβλίων (σ. IX-XVIII).

Δέον καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐξαρθῇ ἡ σημασία τῶν εἰσαγωγικῶν διὰ κάθε κλάδον ἢ μάθημα τῆς Θεολογίας σημειωμάτων ὑπὸ εἰδικῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον προσώπων (ἀγγλ. κείμενον, σ. 1-31).

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Ἐκδόσεις τοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, Ἀνάλεκτα, ἀρ. 19 (1970) — 22 (1973). Ἐπιμελητῆς Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῶν Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, ἰδρυθὲν τὸ 1952, ἐξακολουθεῖ τακτικῶς νὰ διδῇ εἰς τὴν δημοσιότητα τὴν ἐτησίαν αὐτοῦ ἐκδοσιν μετὰ τὸν τίτλον «Ἀνάλεκτα».

Ἐχω πρὸ ἐμοῦ τὰς ὑπ' ἀρ. 19 (1970) τεύχη Α'-Β'. 20 (1971) τεύχος Α'. 21 (1972). 22 (1973) τεύχη Α'-Β' ἐκδόσεις, μετὰ ἐπιμελητὴν καὶ πάλιν τὸν Θεόδωρον Δ. Μοσχονᾶν, τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Τὸ ἔτος 1959 ἀπὸ τῶν σελίδων τοῦ περιοδικοῦ «Ὁρθοδοξία» ἔγγραφον:

«Τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας διὰ τοῦ Τυπογραφείου αὐτοῦ ἐξέδωκε κατὰ τὸν Κ' αἰῶνα ἱκανὸν ἀριθμὸν σημαντικῶν Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν ἔργων. Ὁλόκληρος δὲ ἡ σειρὰ τῶν τόμων τοῦ Πανταίνου καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου ἀποτελεῖ ἄθλον ἐκδοτικῶν ἀγώνων, ὅστις τιμᾷ τὸ Πατριαρχεῖον ἐκεῖνο. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ μὴ ἔπαυεν ἡ ἐκδοσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου, ὅστις συνεδέθη μετὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, τοῦ Γρηγορίου Παπαμιχαῆλ καὶ σχεδὸν ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων θεολόγων τοῦ αἰῶνός μας καὶ διεμόρφωσε μίαν παράδοσιν τῶν θεολογικῶν ἡμῶν»

1. Ἴδε προγενέστερα βιβλιογραφικὰ σημειώματα ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἐκδόσεων ὑπὸ τοῦ γράφοντος: Ὁρθοδοξία 29 (1954) 118-9. 31 (1956) 118. 34 (1959) 571-3. 35 (1960) 436-8. 37 (1962) 344, 604-6. Ἀπόστολος Ἀνδρέας 13 (1964) ἀρ. 652. Πάνταινος 56 (1963) 49-52. 47. (1965) 184-5. 60 (1968) 41-3. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 49 (1966) 334-5. Θεολογία 38 (1967) 160. 44 (1973) 431-2.

γραμμάτων, παράδοσιν, τὴν ὁποῖαν συνεχίζουν τὰ ἄλλα παραλλήλως ἐμφανισθέντα θεολογικὰ ἡμῶν περιοδικά, ὡς εἶναι ὁ Πάνταινος, ἡ Νέα Σιών, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἡ Θεολογία, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Ὁρθοδοξία, κ.ἄ. μεταγενέστερα. Ἰσῶς ὁ γράφων νὰ διακατέχηται ἀπὸ περισσότερο συναίσθηματισμὸν πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὸ παρελθόν. Πάντως ἡ ἐκδοσις τῶν «Ἀναλέκτων», διὰ τῆς ἀλλαγῆς πιθανῶς τοῦ τίτλου, συνεχίζει μετὰ πολλῶν διὰ τὸ μέλλον ἐλπίδων τὴν παράδοσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου»².

Σήμερον τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν τομέα τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν αὐτοῦ περιοδικῶν διανύει καὶ πάλιν μίαν περίοδον ἀνθήσεως. Ὁ Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς, ὁ ὁποῖος ἐκράτησε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ εἰς δυσκόλους στιγμὰς εἰς τὰς χεῖρας του τὸν Πάνταινον, τὸν παρέδωκεν εἰς νεωτέρας χεῖρας, εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Μαρεώτιδος Ἀρίσταρχον, μὲ μικρὴν διάλειμμά τὸν ἑαυτὸν του, τὸν ὁποῖον διεδέχθη ὁ νῦν διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ Ἐπίσκοπος Ἐλευσίνος Τιμόθεος. Χάριτι θεῆα τὸ ἕτερον τῶν πρεσβυγενῶν περιοδικῶν τοῦ θρόνου, ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος, ἤρχισεν ἐπανεκδιδόμενος 51 (1953/1969), ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀξώμης Μεθοδίου, ὅστις ἐπὶ πλέον προέβη εἰς τὴν ἐκδοσιν καὶ ἑτέρου περιοδικοῦ μετὰ τὸν τίτλον Abba Salama, 1 (1970). Τοιουτοτρόπως τέσσαρα ἀξιόλογα περιοδικὰ κατὰ σειράν ἐκδόσεως, ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος (1908), ὁ Πάνταινος (1908), τὰ Ἀνάλεκτα (1952/1957) καὶ Abba Salama (1970), χάρις εἰς τὰς προσπάθειας τῶν διευθυντῶν καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτῶν, δίδουν τὸ παρὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ γράμματα ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας.

Ἐν συνεχείᾳ προβαίνω εἰς τὴν παράθεσιν τῶν περιεχομένων τῶν Ἀναλέκτων, ὡς ἀκολουθῶς:

- Ἄρ. 19 (1970) τεῦχος Α', Ἀλεξανδρεία, σελίδες α-ι, 119, μετ' εἰκόνων.
 Julio Garrido, Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη τῆς Ἀλεξανδρείας καταδικασθεῖσα εἰς θάνατον ὑπὸ τοῦ νέου «Ρωμαϊκοῦ Ἡμερολογίου», σ. 1-4, γαλλ.
 Urjo von Grönhagen, Εὐρωπαϊκὴ Τραγωδία, σ. 5-13, γαλλ.
 Κωνσταντίνου Γ. Πατέλου, Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, μετὰ τὴν Β' Βατικανῶν, σ. 14-26, γαλλ.
 Θεοδῶρου Δ. Μοσχονᾶ, Egizio Sironic, Εἰς μνημόσυνον, σ. 27-8, γαλλ.
 Ἐπισκόπου Zaven Chinchinian, Σύνοδος τῶν Ἀρμενίων Ἐπισκόπων (27 Σεπτ. — 2 Ὀκτ. 1969, ἐν Ἐτσματζίν), σ. 29-34, ἀγγλ.
 Καρθαγένης Παρθενίου, Δύο Συνοπτικὰ Σημειώματα περὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν [α'] Ἡ Διάρθρωσις τοῦ ΠΣΕ, β'] Μία γνησίως Οἰκουμένη. Σύνοδος;], σ. 35-42, ἀγγλ.
 Βουλγαρίας Κυρίλλου, Ἡ 1100ῆ Ἐπέτειος τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τοῦ Φιλοσόφου, σ. 45-64, γαλλ.
 Rudolf Luzianovich, Ὁ Μέγας Σταυρὸς τοῦ Ἁγίου Λάζαρου τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Νικόλαον Στ', Πάπαν καὶ Πατριάρχην τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς (Σάββατον 18 Ἀπριλίου 1970), σ. 65-68, γαλλ.
 Θεοδῶρου Δ. Μοσχονᾶ, Ἐντυπώσεις Ταξιδίου ἐν Ἰσπανίᾳ, σ. 69-80, γαλλ.
 Σημεῖωμα ἐπὶ τοῦ Νέου Ῥωμαϊκοῦ Ἡμερολογίου, σ. 81-88, γαλλ.
 Radamès Lácãny, Μεγαλεῖον καὶ Κατάπτωσις τῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, σ. 89-102, γαλλ.

2. Ὁρθοδοξία 34 (1959) 571-2,

Εὐγενίου Μιχαηλίδου, Ἡ Αἴγυπτος εἰς τὴν Σύγχρονον Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν (1800-1970), σ. 116-103, ἀραβιστί.

Alexander Pope. Παγκόσμιος (Καθολικὴ) Προσευχή, σ. 118, γαλλ.

Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ Σημειώσεις τινὲς ἐπὶ τοῦ Ἰνστιτούτου, τῆς Βιβλιοθήκης, τῶν Ἀναλέκτων καὶ Χρονικά, σ. α-ι, 43-4, 117.

Πίναξ Περιεχομένων, σ. 119.

Ἄρ. 19 (1970) τεύχος Β', Ἀθήναι, 1970, σελίδες 93, μετ' εἰκόνων, εἰς τὴν ἑλληνικὴν Σωφρονίου Εὐστρατιάδου (πρώην Λεοντοπόλεως), Βυζαντινὰ Συνάξεις καὶ Ναοὶ ἐν οἷς ἐτελοῦντο, σ. 17-22, συν.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Νεκρολογία Ἀμύλα Ἀλιβιζάτου, σ. 23-24.

Εὐθυμίου Θ. Σουλογιάννη, Τὸ Ἰνστιτούτον Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας καὶ τὰ Ἀνάλεκτα, ἢ Ἐπετηρὶς Αὐτοῦ, σ. 25-27.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ὁ «Ἐψηφισμένος» Πατριάρχης Νεῖλος (1869-1870) σ. 28-36.

Τοῦ Αὐτοῦ, Ἀπόγονοι τῶν Μεταίκων τῆς Ἐρετρίας εἰς Ἰράκ, σ. 37-39.

Ζαναντρίτς, Κυρίας, Ὁ Αἰγυπτιακὸς Ἑλληνισμὸς καὶ τὰ Ἀνάλεκτα, σ. 40.

Ἀριστάρχου Μαυράκη (Μαρεώτιδος, Ζηνουπόλεως), Τὸ Στοιχεῖον τῆς Χαράς ἐν τῷ Πεντηκοσταρίῳ, σ. 41-60.

Πορίσματα Β' «Ὀικουμενικοῦ Συμποσίου» τῶν Ἀθηνῶν περὶ «Κοινῷ Ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα», σ. 61-70.

Θυατείρων καὶ Μεγάλῃς Βρεταννίας Ἀθηναγόρου, Ὁ Ἄνθρωπος εἰς τὸ Φεγγάρι, σ. 71-77.

Δημητρίου Θ. Μοσχονᾶ, Ἡ Καθολικὴ Κατόπτευσις τοῦ Πεδίου Μελέτης εἰς τὴν Ἱστορίαν, σ. 78-83.

Εὐθυμίου Θ. Σουλογιάννη, Ἡ Ζωὴ τῆς Κλεοπάτρας ὡς ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Καίσαρος Δαπόντε, σ. 84-91.

Πίναξ Περιεχομένων, σ. 93.

Ἄρ. 20 (1971) τεύχος Α', Ἀλεξάνδρεια 1971, σελίδες 203, μετ' εἰκόνων.

Χ. Πτολεμαῖος Α'. Ὁ Σωτὴρ Ἰδρυτὴς τοῦ Ἑλληνοαιγυπτιακοῦ Βασιλείου καὶ Δημιουργὸς τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Πολιτισμοῦ, σ. 5-39.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ἱστορικὸν Σκαλάθωρμα (Περὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας), σ. 40-79.

Τοῦ Αὐτοῦ, Ἡ Βυζαντινὴ Ἐκκλησία ἐν Αἰγύπτῳ, σ. 81-87, γαλλ.

Μύρων Ἰωάννου-Μαρία (Τιτουλαρίου Ἀρχιεπισκόπου), Ἅγιος Μᾶρκος, σ., 88-104, γαλλ.

Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀλεξανδρείας, σ. 105-113, γαλλ.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ἡ Βυζαντινὴ Ἀλεξάνδρεια καὶ αἱ Σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῆς Βίβλου, σ. 114-124, γαλλ.

J. Garrido, Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, σ. 125-132, γαλλ.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Εἰς Ἡγεμονικὸς Γάμος εἰς τὸ Ἔτος τῆς Χάριτος 1302, σ. 133-142, γαλλ.

Εὐγενίου Μιχαηλίδου, Ἑλληνικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία διὰ μέσου τῶν Αἰώνων, σ. 201-143, ἀραβιστί.

Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ἀπολογία, σ. 201, γαλλ.

Πίναξ Περιεχομένων, σ. 203.

- Ἀρ. 21 (1972), Ἀλεξάνδρεια, 1972, σελίδες 248, μετ' εικόνων.
- Gaston Maspero, Ἐπὶ Λαϊκῶν τινῶν Πεπιρθήσεων τῆς Αἰγύπτου, σ. 7-16.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Λερισκά, σ. 17-33.
- Yorgio (Giorgios) von Grönhagen, Ἡ εὐθὴνη τῆς Ἑλληνικῆς Νεολαίας Ὀρωμένης ὑπὸ ἐνός Ἐένου, σ. 34-41, γαλλ.
- Κωνσταντίνου Γ. Πατέλου, Νέα Πεδία τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, σ. 42-47, γαλλ.
- Ἐν Μικρῶν Σημείωμα περὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, σ. 48-52.
- Γάτιος ὁ Ἀλεξανδρινός καὶ ἄτ'α κατὰ Λευκίππην», σ. 53-55.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ὁ Ντὸν Πέδρο τοῦ Χάνδακος, σ. 57-60, γαλλ.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Γλωσσολογικὴ καὶ Ὀρησκυτικὴ Ζωὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Κομνηνῶν, σ. 61-71.
- Εἰς τὰς Ἡμέρας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, σ. 72-85, ἑλλ.-ἀγγλ.
- Ἀρχαῖος Ναός τῆς Αἰγύπτου μετεφέρθη ἀυτοῦσιος εἰς Μαδρίτην (Ἐκ τῆς Βραδυνῆς, 6 Ἀπριλίου 1972), σ. 86-89.
- Ἡ Γόργε ἐπὶ ἡσος Ἀθηνῶν, σ. 90-97.
- Εἰρηνοπούλεως Νικοδήμου (νῦν Μέμφιδος), Ἐγκύκλιος (1972), σ. 98-106.
- Ἡ Οἰκία Τσιτσα τῆς ὁδοῦ Γαλλίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (1818), σ. 107-111.
- Υακίνθου Δοαζόν, Ἀνέκδοτος Ἐπιστολὴ εἰς Πατριάρχην Φώτιον (1902), σ. 112-115, γαλλ.
- Ἡ Πρώτη Ἐκκοσαστία ἀπὸ τῆς Πρώτης Χιλιετηρίδος τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῆς Ἰδρύσεως τοῦ Ἡμετέρου Ἰνστιτουτοῦ (1952), σ. 116-138, ἑλλ., ἀραβιστί, γαλλ.
- Ἴδε ὁμοίως, σ. 3-6, 234-235.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Ὀφειλομένη Ἀπάντησις (Περὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου), σ. 139-141.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Καρδινάλιος Εὐγένιος Τισσαράν, σ. 142-144.
- Εὐγενίου Μιχαηλίδου, Ἡ Δημοσιογραφία τοῦ Ὀρθοδόξου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας ἐν Αἰγύπτῳ (1908-1972), σ. 145-164.
- Δημητρίου Δ. Μοσχονᾶ, «Σουΐδας» καὶ «Θήσαυρος τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», ὑπὸ Ἑρρίκου Στεφάνου, Δύο Πολύτιμα Λεξικά εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀρθοδόξου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, σ. 165-204, ἀγγλ.
- Βιβλιοκρισία, σ. 205-224, ἑλλ. καὶ ἰταλιστί. Χρονικά, κ.λ., σ. 225-231.
- Ἀθηνάγορος, Οἰκουμενικὴ Πατριάρχης, Εἰς Μνήμην, σ. 232-233.
- Εὐγενίου Μιχαηλίδου, Τὰ Μοναστήρια εἰς τὴν Ἀραβικήν Φιλολογίαν-Ἱστορίαν καὶ Πολίτην, σ. 246-236.
- Πίναξ Περιεχομένων, σ. 247.
- Ἀρ. 22 (1973), τεύχος Α', Ἀλεξάνδρεια 1973, σελίδες 316, μετ' εικόνων.
- Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ἡ Βασίλισσα τῆς Ναβάρρας Μαργαρίτα, σ. 7-10, ἑλλ.-γαλλ.
- Ἡ Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας διὰ μέσου τῶν Αἰώνων, σ. 11-38.
- Πατρικίου Γεωργιάδου, Αἱ Ἐναντιώσεις, σ. 39-82, γαλλ.
- Gregorio de Andrés, OSA, El Nieto del Greco, σ. 83-86, ἰσπανιστί.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Οἱ Ἕλληνες Καλλιγράφοι εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν τῶν Βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, σ. 87-89, γαλλ.
- Τοῦ Αὐτοῦ, Εἰς Ἐπίσκοπος Ἰσπανός ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικήν, σ. 90-92, γαλλ.
- Justo Perez de Urbel, Ἡ Παναγία τῆς «Pilar», σ. 93-98, γαλλ.
- Esteban Sellier, Menendez-Pelayo, σ. 99-104, γαλλ.
- Céline Axelos, Ὁ Γκρέκο τοῦ Τολέδου, σ. 102-118, γαλλ.

- Harrison, Smith, 'Ἡ Ἀσθένεια τοῦ Πίου Στ' καὶ αἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἐπὶ τοῦ Προβλήματος τῆς Μάλτας, σ. 119-144, ἀγγλ.
- Rădămeș, Liackașy, 'Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς 450ῆς Ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Λόρδου Βύρωνος (1824-1974), σ. 145-153, γαλλ.
- Jules Garrido, Ζήτησις Ἐπιστημονικῆ καὶ Ζήτησις Θεολογικῆ, σ. 154-160, γαλλ.
- J. J. Pallia, 'Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, Προστάτις τῆς Ἀλεξανδρείας, σ. 161-172, γαλλ.
- Joseph Gill, S. J., Τὸ Βασιλεῖον τῆς Σερβίας καὶ ἡ Ἁγία Ἐδρά, 1282-1355, σ. 173-185, ἀγγλ.
- Εἰς Πολλὰ Ἔτη, εἰς τὸν Πατριάρχην Ῥουμανίας Ἰουστινιανόν, σ. 186-187.
- Μέμφιδος Νικολοδήμου, Περὶ τοῦ Διαλόγου μετὰ τῆς Ῥωμαϊκοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, σ. 187-192, γαλλ.
- Ἀλληλογραφία. Εἰς Μνημόσυνον (Herbert Waddams, Ralph Shaw, Miss Dorothy Miner). Ἡ Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη. Χρονικά, σ. 193-288, εἰς διαφόρους γλώσσας.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ-Golien Davey, Ἀλεξανδρινὸς Κώδιξ, σ. 206-210, ἀγγλ.
- Röbert Brady, Τὸ «Μυστήριον» ἐν Μάρκῳ Δ', σ. 245-252, ἀγγλ.
- Δημήτριου Θ. Μοσχονᾶ, 'Ἡ Ἄπιτομή» τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρειος, σ. 253-288, ἀγγλ.
- Εὐγενίου Μιχαηλίδου, Ἡ Ἀραβικὴ τῆς Αἰγύπτου Δημοσιογραφία ὑπὸ Αἰγυπτιωτῶν Ἑλλήνων, σ. 311-289, ἀραβιστί.
- Πίναξ Περιεχομένων, σ. 315-6.

Ἄρ. 22 (1973) τεῦχος Β', Ἀλεξάνδρεια, 1973, σελίδες 148, μετ' εἰκόνων, εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

- Φώτιος Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1900-1925), σ. 6-8.
- Καρθαγένης Παρθενίου, Τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, 1972, σ. 9-17.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Τὸ Πρῶτον Ἑλληνικὸν Προξενεῖον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, σ. 18-28.
- Ἐρμουπόλεως Ἀρσενίου, Μπαλαμπαρᾶς Γιώργης ὁ Ἡπειρώτης (1820-1925) σ. 29-41, ἐκ τῶν Καταλοίπων.
- Ἐνθύμησις περὶ Κύπρου ἐν Χειρογράφῳ Κώδικι τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (1572), σ. 42-45.
- Εὐθυμίου Θ. Σουλογιάννη, Ὁ Δαπόντες περιγράφει τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν Ρώσων, σ. 46-63.
- Σωφρονίου Εὐστρατιάδου (πρώην Λεοντοπόλεως), Βυζαντινὰ Συνάξεις καὶ Ναοὶ ἐν οἷς Ἐτελοῦντο, σ. 64-109, συν.
- Ντίνου Κουτσοῦμη, Ἡ Πρώτη Δύσκολη Ἐποχὴ τῆς Συνεργασίας τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν Κοινότητα τῆς Αἰγύπτου, σ. 110-8.
- Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, Τὰ κατὰ τὸ Ἐπιστραφέν τοῖς Κόπταις Λείψανον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, σ. 119-127.
- Χρονικά, κ.λ. (Ἡ Παρασημοφορία τοῦ κ. Μοσχονᾶ, Γράμματα, Βιβλιοκρισίαι), σ. 128-147.
- Πίναξ Περιεχομένων, σ. 148.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρατιθεμένων, χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν συγγρα-

φέων, ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἄλλαι γλῶσσαι, ὡς εἶναι: ἡ ἀγγλική, ἀραβική, γαλλική, ἰσπανική καὶ ἰταλική.

Πολλὰ τῶν ἀρθρῶν-σημειωμάτων παραμένουν ἀνυπόγραφα. Ὑποθέτω ὅτι καὶ ταῦτα θὰ προέρχωνται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Διευθυντοῦ τῶν Ἀναλέκτων Θεοδώρου Δ. Μοσχονᾶ, ὁ ὁποῖος σχεδὸν εἰς κάθε τεύχος-τόμον ἔχει περισσότερα τοῦ ἐνὸς ἐνυπόγραφα ἄρθρα καὶ σημειώματα.

Εἰς τὰ Ἀνάλεκτα, ἀρ. 19 (1970), προεξηγγέλλετο ὅτι θὰ ἐξεδίδετο ἡ Κλεις τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου. Τὸ 1971, Ἀνάλεκτα ἀρ. 20. Εἰς δεῦτερον σημεῖωμα, Ἀνάλεκτα 21 (1972) 231, «Ἡ ἀπὸ τοῦ 1970 ὑποσχεθεῖσα τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ΚΛΕΙΣ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Ἰνστιτούτου, ἀναβάλλεται καὶ πάλιν διὰ λόγους τεχνικούς». Εὐχομαι, ὅπως πραγματοποιηθῇ συντόμως ἡ ἐκδοσις αὕτη διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων.

Ὁ Μέγας Ὑπομνηματογράφος Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς, Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου Τύπου, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀποστέλλων τὰ Ἀνάλεκτα τοῦ 1973, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, εἰς τὸν γράφοντα συνημμένως λέγει:

«Ὁ Θεόδωρος Δ. Μοσχονᾶς εὐχαριστεῖ, διότι πάντοτε κάμνετε εὐφημον μνείαν τῶν Ἀναλέκτων εἰς τὴν «Θεολογίαν». Ἐχοπιάσα διὰ τὰ ἐφετεινὰ δύο τεύχη. Ἐχετέ τα ὑπ' ὄψει διὰ τυχὸν νεκρολογίαν μου!»

Ἐν κατακλείδι, ἡ εὐχή μου πρὸς αὐτὸν εἶναι ἡ ἀπλὴ ἐκκλησιαστικὴ: «Εἰς πολλὰ ἔτη»!

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ